

Karadağ Beyi Đurađ Crnojević'in Teftiř Defteri (1497)

Feridun M. Emecen*

The Teftiř Register (1497) of Đurađ Crnojević, Bey/Lord of Montenegro

Abstract ■ The Crnojević family was an important political entity among the lords of the Principality of Zeta. Their connection with the Ottomans is a typical example of patronage and hegemony processes. There are numerous studies related to this family, many of which include information derived from Ottoman sources and archives. However, newly discovered ahkam and teftiř registers dating back to the reign of Beyazid II provide until now unnoticed information about the family. This article publishes and evaluates a part of the Teftiř Register in which the land possessions of Đurađ Crnojević were recorded. He took refuge in Venice during the Ottoman-Venetian conflict in the period of Beyazid II and later appealed to the Ottomans in order to reclaim his former lands. However, the Ottoman administration granted him a timar estate in Anatolia. He left his country in 1496. These registers are also significant because they involve new-found information about the Crnojević family which played a prominent role in the history of Montenegro.

Keywords: Lords of Zeta, Montenegro, Crnojević, *Teftiř* Register, *Tahrir* Register.

Osmanlıların Balkanlara geçtikten sonra uyguladıkları siyaset içinde mahalli hanedanları doğrudan ortadan kaldırma yanında onları kendilerine tabi kılma veya himaye altında bir süre için dahi olsa mevcudiyetlerini korumalarını sağlama anlayışları öne çıkar. XV. yüzyıla ait tahrir kayıtları genellikle istimalet siyaseti çerçevesinde dillendirilen bu kabil uygulamaların mahiyeti hakkında son derece belirleyicidir. Hayli “geçişken” bir idari tasarruf dahilinde mahalli hanedanların zaman içinde temessülleri temin edilerek doğrudan sert bir hakimiyetin ortaya çıkaracağı tepkiler nispeten dengelenmiş, bunların bir bölümü Osmanlı sisteminin çarkları

---

* İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.

arasında tamamen erimiő veya yeni efendilerinin dünyası içinde eski bağlarından tamamen uzak bir geleceğe adım atmıőlardı. Bu kabil aileler içerisinde Zeta/Karadađ bölgesinin beyleri olan Crnojevićler bahsedilen siyasetin farklı bir tezahürüyle karşı karşıya kalmıő olmakla ilginç bir özellik arz ederler. Karadađ kesiminin Osmanlı ilgi sahasına girmesinden kısa süre sonra Osmanlı himayesi ve nüfuzunu üzerlerinde hisseden Crnojevićler, II. Bayezid dönemindeki Osmanlı-Venedik çatıőmaları arasında kalarak varlıklarını mevcut kimlikleriyle sürdürmemiőlerdir.

Bundan önce aileyle alakalı Osmanlı belgelerindeki mevcut kayıtları toplayarak elde ettiğim ilk bilgileri bir tebliğ olarak sunmuő, Crnojevićlerin Osmanlı idaresi altına girmesiyle bu bölgede meydana gelen geliőmelerden söz etmiőtım.¹ Bu defa bölgenin doğrudan Osmanlı hakimiyetine alınması akabinde topraklarından ayrılan Đurađ Crnojević'in geride bıraktığı mallarının ve mülklerinin durumuyla alakalı, bölgeyi tahrir eden Osmanlı memurlarınca ayrıca düzenlenen teftiő defterini inceleyip bugün Karadađ'da kurucu ata olarak kabul edilen bu ailenin tarihinin bilinmeyen veçhesine küçük de olsa ıőık tutmak istemekteyim. Önce daha evvel de üzerinde durduğum veçhile bölgenin Osmanlı idaresine geçiő süreci ve aileye mensup şahıőların Osmanlı idaresi altındaki durumlarına kısaca göz atacak, ardından teftiő defterinin değerlendirmesini yapacak ve ayrıca defterin Latin harflerine çevrilen metnini, orijinali ile birlikte makalenin sonuna ekleyeceğim (**Ek I**). Bu arada yeni tesbit ettiğim Curac'ın Menteőe bölgesindeki zeameti ile ilgili kaydı da yine makale içinde kısa bir değerlendirmesini yaptıktan sonra ekte aynen vereceğim (**Ek II**).

* * *

Osmanlı kaynaklarında haklarında hemen hemen hiçbir atıf bulunmayan Crnojević ailesine dair ilk bilgiler, Osmanlılarla olan bağları çerçevesinde, Fatih Sultan Mehmed'in bu kesime yönelik ilgisiyle baőlar. Crnojević hanedanı XV. asırda Karadađ bölgesine hakim olarak 1430'lu yıllardan itibaren Adriyatik kıyılarında Kotor'un arka kısımlarında yükselen dağlık alanlara adlarını vermiőtir. Tarihî kayıtlar bölgenin Crna Gora/Monte Negro ve buradan da Türkçeye Karadađ olarak geçen adının ailenin unvanıyla olan irtibatını öne çıkarır.² Bir prenslik olarak tarih sahnesinde beliren bu bölge ayrıca XIII. asırdan itibaren ırmağın adından hareketle Zeta Őeklinde de anılmıőtır. Zeta ırmağı ve onu kesen Moraća

1 F. M. Emecen, "Zeta Beyleri: Cernojević Ailesi Hakkında Yeni Osmanlı Belgeleri", *Osmanlı İdaresinde Balkanlar*, I, ed. A. Aköz v.dđr., (Konya: Palet Yayınları, 2020), s. 203-210.

2 B. Darkot, "Karadağ", *İslam Ansiklopedisi*, 1977, VI, 221-222.

kolu boyunca oluşan yerleşim birimleri Podgoriçe (Podgoritsa) dahil İşkodra gölüne kadar uzanır, buradan Adriyatik denizi tarafına doğru Çetine (Cetinje) bölgesi, İşkodra gölü (Shkodra/Skadarско) ile Adriyatik arasındaki kısmın batı ciheti ve Adriyatik kıyı kesiminde Kotor ile nihayetlenen alanı ihtiva eder. Bölge uzun süre Sırp despotluğunun kontrolü altında kaldıktan sonra Stefan Dušan'ın ölümü akabinde (1355), Balşa (Baltić) ailesinin eline geçti. Balşalar bölgedeki küçük hanedanlarla bu arada da Crnojevićler ile de anlaşmazlığa düştüler. Osmanlıların da baskıları sırasında mahalli beyler buldukları yerlerde kendi kontrollerini sağladılar. Ancak bölge Venediklilerle olan çatışmalar sırasında Sırp despotu Stefan Lazarević'in idaresi altına girdi. Mahalli beyler özellikle Crnojević ailesi Sırlara karşı büyük zorluklar çıkardı. Buna Osmanlı tazyiki ve Venedik niyetleri de az sonra eklenmekte gecikmedi. Özellikle Venedikliler sahil kesimini kendi hakimiyetlerine aldılar. Dağlık kesimde de Crnojević ailesinden Stefan'ın kendilerine tabi olmasını sağladılar.

Fatih Sultan Mehmed'in Sırp despotluğuna son vermesinin ardından giderek bu kesimlerde Osmanlı gücü kendisini daha etkili şekilde hissettirmeye başladı. Bosna'nın ve ardından da Hersek kesiminin ilhakıyla beraber Karadağ'ın kuzey bölgesinde Osmanlı nüfuzu da tesis edilmiş oldu. Stefan'ın 1465'te ölümünün ardından yerine geçen Ivan Venediklilere bağlı siyaset izlemeyi sürdürdü. Ivan'ın siyasi faaliyetleri Venedik ve Osmanlıları da karşı karşıya getiren yeni olayların küçük bir kıvılcımını oluşturmuştu. Osmanlı-Venedik mücadelesi sırasında durumu belirsizliğe düşen Ivan, Venedik'e gitmek mecburiyetinde kalmış, Fatih'in vefatının ardından yeniden kendi topraklarına dönüp Zeta ve Zabljak (Jabljak) üzerinde kontrol sağlamış, fakat sonunda II. Bayezid'e yaklaşarak onun himayesi altına girmişti. Bu şekilde vaktiyle Fatih'e ödediği 700 duka haracı ödemeyi kabul etmiş, keza himaye anlaşmasının taahhüdü olarak da küçük oğlu Stanişa'yı İstanbul'a yollamıştı (1485).

Bütün bu tarihi gelişmeler Karadağ üzerinde başlayan Osmanlı himayesini ortaya koymak bakımından önemlidir. Vasallık bağlarının sürdürülebilirliği, Osmanlı karşıtı yeni cephelerin oluşumuyla giderek zorlaştı. İvan'ın 1490'da ölümünün ardından vasallık bağları dış müdahalelerin de etkisiyle değişmeye başladı. Ivan'ın oğlu olan Curac (Đurađ Crnojević) ailenin başına geçti. Ancak Venedik baskısıyla karşı karşıya kaldı. Osmanlı himayesi altında bulunduğu muhtemelen çok önemli bir tehlike yaşanmadı. Fakat az sonra II. Bayezid'in idaresine karşı Balkanlar'da küçük hanedanlar arasında bir takım huzursuzluklar baş gösterdi. Osmanlı vasali olarak kalmış olanlarla bunların rakipleri olup sonra Müslüman

kimlikleriyle doğrudan merkezi idarece buldukları bölgeye tayin edilmiş beyler arasında tarih sayfalarına pek yansımayan meseleler ortaya çıktı. Devamlı tarassut altında oldukları anlaşılan bu küçük vasal beylerin, sınır hatlarındaki Osmanlı sancakbeyi ve diğer idarecilerce sıkı kontrol altında tutuldukları ve İstanbul'a faaliyetleriyle alakalı raporlar yollandığı düşünülebilir. Karadağ bölgesinde de benzeri gelişmelerin yaşandığı açıktır. Curac'ın Türk karşısı ilişki ağı içinde yer almasının ortaya koyduğu belirsizlikler içinde kardeşi Stefan'ın onun yerine göz dikerek İstanbul'a gidip şikâyetle bulunmuş olması Karadağ kesiminin kaderini adeta belirleyen olayların başlangıcını oluşturacaktır. Nitekim Stefan'ın faaliyetleri üzerine Curac fazla direniş göstermeden idareden ayrıldı, ancak Venediklilerin elindeki Budva'ya gidip oradan da Venedik'e geçti (1496).

Söz konusu hadiselerde İskenderiye/İşkodra beyi Firuz Bey'in önemli bir rol oynadığına şüphe yoktur. Anlaşıldığına göre Curac da boş durmadı. Venediklerin etkisiyle geri dönüp yeniden beyliğini ele geçirmeyi planladı. Bu arada Osmanlı-Venedik mücadelesi bütün hızıyla devam ediyordu. Venedikliler Curac'ın 1499'da Kotor'a çıkıp Karadağ'da Osmanlı aleyhine isyan çıkarmasını beklerken o Firuz Bey ile haberleşip Osmanlı tarafı ile anlaşma yolunu arıyordu. 1499 Ekiminde Curac'ın vekili ve ilişki ağını yöneten Radič Mudreća Kotor'da hapse atıldı ve Venedik'e sevkedildi. Artık Venedik ile bağlantısını koparmanın zamanının geldiğini düşünen Curac Firuz Bey ile temas kurup Osmanlılara sığınmak üzere Tivat yakınlarındaki Trařta limanında karaya çıktı ve 17 Mart 1500'de İstanbul'a ulaştı.³ Curac'ın amacı tekrar Karadağ'a dönmek ve beyliğini elde etmektir. Fakat II. Bayezid onu geri yollamadı, Anadolu'da yaşayacağı kadar bir gelir tahsis etti. Curac'ın Anadolu'da nereye gönderildiği hakkında bugüne kadar herhangi bir bilgi mevcut değildi. Yaptığım araştırmalar sonucu Osmanlı kayıtlarında onun izine Batı Anadolu'da önemli bir sahil sancağı olan Menteşe bölgesinde (Muğla) rastlandığını tesbit etmiştim.⁴ Bu defa karşıma çıkan yeni bir kayıt, Curac'ın nereye, hangi şartlarda yollandığını daha açık şekilde gösterdi.

3 Genel olarak bk. B. Đurđev, *Turska vlast u Crnoj Gori u XVI i XVII veku*, Sarajevo 1953; Gl. Stanojević, "Crna Gora i Crnogorsko primorje u vrijeme mletačka-turskog rata 1499-1502. Godine", *Istorijski Zapisi*, god. XVI. knj.20, sv. 1, (Titograd: 1963), s. 40-48; Tekularc Božidar, "Crnojević Između Venecije i Turske" *Arhivski Zapisi*, S. 1, Cetinje, 2012, s. 7-24; Vasilj Jovović, "Porodične Veze Crnojevića sa Okolnim Feudalnim Gospodarima", *MATICA*, zima 2013 / proljeće 2014, s. 207-226 (Bilgiler için Okan Büyüktapu'ya ve literatür takviyesi yanında gönderdiği değerli bilgiler ve katkılar için Nihat Dostović'e müteşekkirim).

4 Emecen, "Zeta Beyleri", s. 207.

Buna göre Curac, zeamet sahibi olarak 25.000 akçelik geliri olan Menteşe sancağının Muğla nahiyesinde, bugünkü Bozburun yarımadasında Taşlıca kesimini içine alan Tarahya ve Muğla merkeze yakın Yerkesiği adlı köy birimlerinden oluşan bölgeye gitmişti. Kendisine zeametin verildiğine dair merkezden çıkan tayin kaydı 6 Ramazan 905 (5 Nisan 1500) tarihini taşıyordu ve onu “Yorgi veled-i Çirne” şeklinde tanımlıyordu.⁵ Bu durumda aynı yılın Mart ayında İstanbul’a gelen Curac’a iki hafta içinde zeamet alanının tahsis edildiği ve hemen görev bölgesine yollandığı anlaşılır. Curac’ın zeamet alanı aslında Rodos şövalyelerinin elinde bulunan Marmaris ve Bodrum’un arasında kalan sahil kesiminde olduğundan, dış müdahaleye hayli açık bir bölgeyi oluşturuyordu. Nitekim Venediklilerin onun burada olduğunu haber alarak kaçırma teşebbüsünün Firuz Bey tarafından İstanbul’a bildirilmesi üzerine, Curac Anadolu’nun iç bölgelerine, Amasya-Tokat-Sivas kesimine nakledildi. Tesbit ettiğimiz kayıta Curac’ın zeametinin 18 Rebi-ülahir 907’de (30 Ekim 1501) bir başkasına verildiği, dolayısıyla onun buradan bu tarihlerde ayrıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Menteşe bölgesindeki ikameti ancak bir yıl beş ay sürmüştür. Curac’ın Amasya-Tokat bölgesinde nereye tayin edildiği konusunda herhangi bir bilgiye henüz rastlanmamıştır. Yalnız Curac’ın, ikinci evliliğini yaptığı ve ondan Solomon ve Konstantin adında iki oğlu, üç kızının dünyaya geldiği bilinen Kotor prensinin akrabasının kızı Jelisaveta’nın Curac ile bir müddet Anadolu’da kaldığı 1503 yılı sonlarında Venedik’e döndüğü sanılmaktadır. Oğullarından biri de Jelisaveta ile birlikte Venedik’e gitmiş; ancak burada büyük zorluklarla karşılaşan Jelisaveta’ya 1505’te Venedik senatosu bir miktar para bağışlamaya karar vermiştir.⁶ Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı kayıtlarında

5 BA (=Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi), MAD (=Maliye Defterleri), nr. 15287, s. 110. Kayıt için bk. Ek II.

6 G. Stanojević’e göre Curac İtalya’da iken 1499’da Milano’da dayısı Konstantin Arianti’nin yanında kalmış ve bir vasiyet hazırlamış. Bu vasiyette oğullarından Konstantin Venedik’te asılzade sıfatıyla kalıyor, annesi ve kız kardeşleri de yine Venedik’te bulunuyordu. Curac’ın diğer oğlu Solomon ise amcasının (İskender/Staniša) yanına Sultanın sarayına gönderilmişti. İskender Bey de Jelisaveta’ya destek veriyor, hatta yeğeni Konstantin’i çok seviyordu (Gligor Stanojević, “Posljednji Crnojević“, *Od početka XVI do kraja XVIII vijeka, Istorija Crne Gore*, III/1, ed. Milinko Đurović at.al., (Titograd: 1975), s. 12, 24, 27). Curac aslında ilk evliliğini Karlo Musaki Topi’nin kızıyla (Jelena) ile yapmıştı. Bu kadın ile ne kadar evli kaldığı bilinmiyor. Sonra 1490’da henüz babası sağken Kotor şehrinin knezi/prensi olan Paolo Erico’nun akrabası Antonio Erico’nun kızı Jelisaveta (Elizabeth) ile evlenmiştir. Bu evlilik tamamen siyasi ve stratejik bir mahiyet taşıymaktaydı. Curac yakışıklı, kitap seven, bir şövalye gibi davranan, Bizans tarzı giyinen bir beyefendi gibi tanıtılmaktadır (Ivan Bozić, “Vladavina Crnojevića“, *Istorija Crne Gore*, II/2, s. 335-342). Th. Spandunis’e göre

“Yorgi veled-i Çirne” adıyla geçen Curac'ın Anadolu'da zeamet sahibi durumunda bulunması bir nevi “serbest sürgün” sisteminin yansımasıydı ve Karadağ'daki Osmanlı himayesinin tam anlamıyla bir hakimiyete dönüőtüğünün belgesiydi. Curac'ın bundan sonraki akıbeti hususunda ise őimdilik herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁷

* * *

Burada yayımladığımız teftiş defteri Curac'ın 1496'da Venediklilere ilticasından hemen sonra bu bölgenin yapılan tahririyle bağlantılı bir vasıf taşımaktadır. Entelektüel kimliği ile Çetine'yi merkez itihaz ederek burada bir kilise yaptırdığı, hatta matbaa da kurdurduğu, kitaplar bastırduğu belirtilen⁸ Curac'ın Venedik'e gittikten sonra arkada bıraktığı malları ve eşyalarını ihtiva eden bu teftiş defteri, gerçek anlamda onun bir ölçüde “Rönesans çağı” lideri olma pozisyonu itibarıyla tarihî gerçeklerin ne olduğunu ortaya koyacak önemdedir. Bu defter bölgenin o sırada yapılan arazi sayımlarıyla bağlantılı hususiyet taşır. Karadağ kesiminin Osmanlılarca yapılan ilk tahrirleri öteden beri araştırma konusu olmuş, bunlar hakkında hayli çalışma yapılmıştır. Bu noktada Osmanlı tahrirleri ve belgeleri çerçevesinde en ayrıntılı bilgiler Branislav Đurđev'in incelemeleriyle gün yüzüne

---

Curac, Venedik senatosuna kumpas kurduğu gerekçesiyle tutuklandı, ancak kaçıp Fransa'ya sonra da Roma'ya geçti ve ardından çaresizlik içinde Bayezid'e sığındı ve müslüman oldu: *Osmanlı Sultanları*, haz. D. M. Nicol, trc. N. Balta, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015), s. 89; keza Venedik'e kaçıőı ile ilgili biraz daha farklı bir anlatım: Giovan Maria Angioiello, *Fatih Sultan Mehmed*, trc. P. Gökpar, (İstanbul: Profil Kitap, 2011), s. 212-213.

7 Curac'ın Anadolu'da 1503 veya 1514'de vefat ettiğı gibi teyit edilemeyen bilgiler vardır. Yine teyit edilemeyen başka bir bilgi onun Müslüman olduğudur. Eğer Amasya-Tokat havalisinde zeamet sahibi olmuşsa durumunu koruyabilmek için hıristiyan kimliğinden vaz geçmiş olması pek beklenmez. Zira bu kesimde hıristiyan timar sahiplerinin varlığı bilinmektedir (BA, *Timar ve Zeamet Tevcih Defteri*, nr. 1, 813-815, 817-850: Ağırlıklı olarak 1518-1520 yıllarına ait kayıtları ihtiva eden bu defterde Curac ile ilgili kayda rastlayamadım. Bu durum onun bu tarihten önce vefat ettiğine işaret edebilir). Ancak yine de statüsünü koruyabilmek adına, kardeşinin de sarayda olduğú dikkate alınarak, İslamiyeti seçmiş olma ihtimali bütünüyle gözden uzak tutulmamalıdır.

8 Miroslav Pantić, “Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske”, *Istorija srpskog naroda*, III/2: *Srbi pod tuđinskom vlašću 1537-1699*, haz. Radovan Samardžić, (Belgrad: Srpska književna zadruga, 1993), s.135. Curac'ın kurduđu matbaanın bölgedeki İslamlaşmaya karşı bir hamle olarak yorumlanır. Buna göre kiliseler tahrip edildiğı ve kitaplar da kalmadığı veya yağmalandığı için Curac yeni bir kültür hamlesiyle matbaa açmış, kendisi de bu durumu ilk bastırduğı kitapta belirtmiş (Radovan Samardžić, “Srpska crkva u vreme zapustelosti patrijaršijskog presotla”, *Istorija srpskog naroda*, III/2, s. 36).

çıkmıştır.⁹ Ayrıca Osmanlıların Karadağ kesimiyle alakalı ilk ilgilerinin müdellel verilerini yansıtan 1485-1486 tarihli İskenderiye sancağına ait tahrir defteri de S. Pulaha tarafından yayımlanmıştır.¹⁰ Bu sonuncu tahrir defteri,¹¹ Osmanlı himayesi altındaki Karadağ kesiminin statüsü hakkında son derece belirleyicidir. Bu defterin 5 Mart 1497'de yapılan icmalinin baş kısmına yeni eklenen nahiyelerin mücmel sonuçları verilmiştir.¹²

Bahse konu teftiş defteri ise, 1497 tahriri ile yakından irtibatlı görünmektedir.¹³ Bu tahriri hazırlayan defter emini Umur b. Doğan ile kâtip Yusuf b. Ahmed, ayrıca tahrir sırasında Curac'ın ve hatta adamlarının geride bıraktığı taşınır ve taşınmaz mülk ve malların sayımını da yapıp rapor halinde meseleleri (kaziyyeleri) Divan'a sunmuşlardır. Defterin tutuluş tarihinin 1497 tahririyle aynı zamana rastladığı noktasını açıklığa kavuşturacak şekilde kayıtlarda mukataaya verilen yerlerle ilgili bazı tarihler verilmiştir. Bunlar genellikle 901-902 yılını göstermektedir. Mesele bir kayıta 902 Receb ayının 15'inden aynı yılın Zilkadesine kadar mukataayı tutanlardan söz edilmekte olması teftiş tarihinin bu döneme rastladığını açıklığa kavuşturur. Mukataaya verilme konusunda ayrıca Rumi ay ismi olarak Ağustos ayının da zikredildiği dikkati çeker. Hicri tarihlerle hesaplandığında mukataa döneminin 1496 Ağustos ile 1497 Temmuz ayı aralığına denk düştüğü görülür. Bu da defterin tarihlendirilmesinde belirleyici olmuştur.

9 "Dva deftera crnogorskog sandzaka iz vremena Skender-bega Crnojevića", *Zapisi*, god. XIII, knj. XXIV, sv. 1 (Cetinje 1940), 332-337; "Defteri za crnogorski sandzak iz vremena Skender-bega Crnojevića", *POF I* (1950), 7-22; *POF II* (1951), 35-56, *POF III-IV* (1953), 349-401; *Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-bega Crnojevića, (prva sveska)*, (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1968); *Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-bega Crnojevića*, (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1973); (Söz konusu çalışmalarının değerlendirilmesi için bk. Nenad Filipović, "Pitanje osmanske vlasti u Crnoj Gori, razvoj jugoslovenske osmanistike i Branislav Đurđev", *Naučno djelo akademika Branislava Đurđeva, Posebna izdanja, knjiga CXXXI*, Odjeljenje humanističkih nauka, Knjiga 39, Sarajevo 2010, s. 47-84).

10 *Defteri i registrimit të sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, I, II, Tirana 1974.

11 BA, *TD* (= *Tabrir Defteri*), nr. 17. Defter emin Mustafa b. Sıraceddin ile katib Süleyman b. Abdullah (Mahmud Paşa azatlı kölesi) tarafından hazırlanmıştır.

12 BA, *TD*, nr. 26 M., s. 1-11 arası. 890 tahriri icmalı ise 11. sayfadan itibaren İpek ile başlıyor.

13 BA, *TD*, nr. 17'deki mufassal defterin icmalı *TD*, nr. 26 M'dedir. Burada Hud (Hota), Kuça, Biberler (Piperi) ve Klimenta nahiyelerinin de icmale eklendiği dikkati çeker. Ayrıca bk. B. Đurđev, "Iz istorije Crne Gore, brdskih i malisorskih plemena. (Popis Hota, Kuca, Piperi a Klimentata iz 1497. godine)", *Radovi ND*, BiH II, OIFN I (1954), 165-220.

Söz konusu teftiş defteri Curac'ın memleketinin yapılan ilk tahririni anlamlandırmak ve onun eksiğini tamamlamak bakımından büyük önemi haizdir. Bu teftiş belgesi/defteri, içerisinde müteferrik ve çeşitli tarihlere ait birçok farklı defter parçasının sonradan toplanıp derlenerek bir araya getirildiği Başkanlık Osmanlı Arşivi, Bâb-1 Defteri, Müteferrik Defterler, nr. 36806'nın içinde yer almaktadır. Burada Curac'ın ve ona eşlik eden adamlarının boşalttıkları yerlerin, kalan mülklerinin tasarrufu ile ilgili meseleler tesbit edilmiş ve bunlarla ilgili alınacak kararlar Divan'a sorulmuştur. Bir teftiş raporu hüviyetinde olan bu defterde belirtilen meseleler büyük bir ihtimalle Divan'da görüşülmüş, bu hususlara dair kararlar ilgili bahsin yanına not olarak koyulmuştur. Bu tarz itibarıyla defter hem meseleleri hem de ilgili kararları bir arada göstermek suretiyle ilginç bir diplomatika özelliğini haiz görünür. Bu durum kazaya diye adlandırılan ve ilgili teftiőle ortaya çıkan sorular ve meseleler olarak başka örneklerle de bağdaşır. Divan'a sunulan çeşitli meselelerin bir arada yer aldığı ve oradan çıkan kararların kenar notu şeklinde belirtildiği defter tarzına dair XV. asrın ikinci yarısıyla tarihlenen türlerin mevcut olduğu bilinmektedir.¹⁴ Hatta bu usulün XVI. asırda bile devam ettiğinin örneklerini bulmak mümkündür.¹⁵ Bu tür defterler Divan'da görüşülürken yanlarına düşülen kısa notların bazılarında alınan kararların hüküm haline getirilmesiyle ilgili ifadelere yer verilmesi dikkat çekicidir. İncelediğimiz defterde de karar ifadelerinin altına "hüküm yazıla" şeklinde kayıtlar düşülmüştür. Bu durum Osmanlı erken dönem Divan bürokrasisinin uygulamaları hakkında belirleyici örnekleri göstermesi açısından önem arz eder. Defterde bir başlık altında girişten sonra tesbit edilen meseleler öbek öbek yazılmış, son kısımda da katiblerin imzası yer almıştır. Bu teftiş kaydını ihtiva eden defter, 526. sayfadan başlamakta, 528. sayfadan sonra muhtemelen yanlış ciltleme sebebiyle yarıda kalmış gözükmektedir, ancak bunu tamamlayan son kısmı ileride 537-539. sayfalara kaymış durumdadır.

Defterin şekli özellikleri hakkında bilgi verdikten sonra, muhtevasına geçebiliriz. Defterin girişindeki başlık: Çirne ilinde olan tuzla hasılı ve bağlar hasılı ile Gırbelan (Grbljani) nahiyesinde olan köylerden alınan filori, Çirneoğlu'nun (yani Curac'ın) il üzerindeki alımları, satılacak olan değirmenleri, ekilmiş ekinleri

14 Konuyla ilgili geniş bilgi için danışmanlığında yapılan yüksek lisans tezine bk.: Fatma Erdim, "Osmanlı Bürokrasi Geleneğinde "Kazâyâ" Usulü –II. Bayezid Dönemine Ait Kazıye Defterleri" (yüksek lisans tezi), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2017.

15 Mesela II. Selim'in Manisa'da şehzade iken divanına sunulan defter aynı özelliği haizdir. Bk. F. M. Emecen, "Osmanlı Taşrasında Saray Bürokrasisi: Şehzade Selim'in Kazâyâ Defteri", *Osmanlı Araştırmaları*, 46 (2015), s. 213-301.

ve bazı hırdavatın tesbiti şeklindedir. Bunun ardından sıra sıra meselelere yer verilmiş, öncelikle tuzla hasılatı ile ilgili konularla kayıtlar başlatılmıştır. Bu noktada Curac'ın tuzla hasılının 48.000 akça olduğu, Venedik'e ait olmakla birlikte Kotor kalesine bu cihetten girip çıkan mallardan alınan vergilerin mukataaya verildiği ve gelirlerin İskenderiye sancakbeyi Firuz Bey'e ait olduğu; Venedik'e tabi Starograd (Budva) kalesinin Karadağ cihetindeki bacının mukataaya verildiği; Gırbelan nahiyesindeki 34 köyün Kotor'daki Venedik knezi tarafından yazılmasına müsaade edilmediği, bunlardan ancak 19'unun yazılmış olduğu ve Karadağ defterine ilhak edildiği belirtilmiştir. Bunların yanlarına da Divan'dan, söz konusu gelirlerin "satılması" yani mukataa yoluyla işletilmesi için hükümlerin yazılması yolunda kayıtlar düşülmüştür.

Bu özetlediğimiz ilk grup kayıtların tahliline girişirsek, şu tesbitleri yapabiliriz: Burada Venedik'in kontrolündeki Budva ile Kotor arasında kalan ve kıyıdağ itibaren sahil ve dağlık kesim halinde iki bölüme (Dolna ve Gorna) ayrılan Gırbelan nahiyesinin durumu dikkati çeker. Bu bölge Venedikliler ile zaman zaman sınır hattı olmak itibarıyla el değiştiren ve birçok hudut meselenin zuhur ettiği sahayı oluşturur. Teftiş defterinde 34 köy hakkında Venedik tarafıyla olan anlaşmazlık konusu dile getirilmiştir. Venedik'in Kotor valisinin müdahalesiyle Curac'a ait gösterilen bu kesimdeki 15 köy Osmanlılara ait olarak tescil ve tahrir edilememiş gözüktür. Bölgeyle ilgili daha sonraki dönemlere ait tahrir defterinin baş kısımlarında söz konusu sınır meselesinin uzunca süre boyunca problem yumağı halinde sürdüğüne dair bilgiler mevcuttur. Nitekim "Sınır-ı Kal'a-i Kotor ma'a Gırbelan" başlıklı 1570 tarihli tahrir defterinin başında yer alan bir kayıta, buranın sınırının çok önceden belirlenmiş olduğu, bölgenin önceki sahipleri despot ve Çirneoğlu zamanında ve hatta ondan evvel (muhtemelen Fatih Sultan Mehmed döneminde) ve sonra da II. Bayezid zamanında İskender Paşa, Mihaloğlu İskender Bey ve Rumeli kethüdası Sinan Bey'in müteaddid defa gelip sınır tesbiti yaptıkları ve bu kesimin padişah hasılarına tahsis edildiği bildirilir.¹⁶ Osmanlı tarafı teftiş raporundaki

16 Daha önceki tahrirlere yapılan atıflarla belirtilen bu meselenin devamında sonraları Gırbelan nahiyesinin Venediklilerin eline geçtiği, Venedik ile anlaşma imzalandıktan sonra ise sınır tesbiti için Firuz Bey'in görevlendirildiği, ancak hasta olması sebebiyle yerine gönderdiği adamı Frenk Kasım'ın Venediklilere meylettği, Osmanlı sınırını Venediklerin lehine olmak üzere kestiği, bu şekilde Osmanlı tarafına ait olması gereken iki köy, Gırbelan ovası ve iki tuzlanın Venedik sınırları içinde kaldığı anlaşılmış, bu şekilde bu kesimde padişah hası olarak sadece Çirneoğlu memlehasının kaldığı beyan edilmiştir: BA, TD, nr. 499, s. 410-411; nşr. Aladin Husić, *Crna Gora u Defteru Dukadinskog Sandzaka iz 1570. Godine*, (Cetinje – Sarajevo: 2017). Buradaki atıflar Curac'ın ayrılmasının ardından

bilgiler muvacehesinde buranın, vasalları olup Şimdi kaçmıŐ bulunan Curac'a ait olmakla kendi tasarrufları altında olduğu konusunda iddialıdır. Kotor'un giriŐ kısmında iki kapısı önünde kara tarafından giren-çıkan mallardan vergi alınmıŐ olması, buranın mukataa yoluyla Őletilmek üzere Őskenderiye sancakbeyi Firuz Bey tarafından Őskelecı Mahmud'a verilmesi bu anlamda dikkat çekicidir. Oluşan bu statü Őüphesiz daha önceye dayanıyordu. Şimdi Çirneoğlu'nun memleketi Osmanlı toprağı olduğu için mevcut statüyle ilgili haklar da Osmanlı tarafına geçmiŐti. Teftiş raporunu ve tahriri hazırlayanlar durumun böyle olmasına rağmen Venediklilerin söz konusu verginin tahsiline mani olduklarını belirtmişlerdir. Divan'da ise bu gelirlerin satılması yani iltizama verilmesi, daha önceki hasılatının tesbit ve zabtı konusunda ilgililere derhal hüküm yazılması kararı alınmıŐtır. Daha önce bu mevzuyla ilgili "Çirneoğlu kanunu" nasıl idiyse ona göre bu satıŐın yapılması da istenmiştir. Öyle anlaşılıyor ki Osmanlılar doğrudan kendi hakimiyetlerine giren bölgenin halkının daha önceki vergi mevzuatını radikal Şekilde deđiŐtirmeyip mevcut olan hukuka riayet etmiŐlerdir.

Esasen 1499-1503 Osmanlı-Venedik savaŐı bu bölgenin durumunda bazı deđiŐikliklere yol açmış ve Gırbelan kesiminde Curac'a ait olup bilahire Osmanlı idaresine giren yerler Venedik kontrolü altına geçmiŐtir. 1503 anlaşmasında vaktiyle Çirneoğlu'nun tasarrufunda olan sonra Osmanlı kontrolü altına giren ve padişah hassı haline getirilen yerlerin hukukunun iade edildiği açık bir madde halinde belirtilmiştir. Burada "Çirneoğlu'nun alınan ili, ben aldığım tarihte, mezbûr Çirneoğlu her ne tasarruf etdiyse, kadım yeri olsun, gerekse Venedik beğleri vermiş olalar, vereler" denerek tasarruf hakkının Osmanlılara ait olduğu her iki tarafça tescil edilmiştir.¹⁷

Curac'ın ayrıca Venedik elindeki Budva kalesine giden mallardan da vergi aldığı ve bunun Şimdi Osmanlıların kontrolü altına girdiği, mukataasının ise 500

Osmanlı-Venedik savaŐı yıllarına ve 1503'te yapılan sulh sonucu gerçekleştirilen sınır tahdidini münhasır olmalıdır. Bu bölge için ayrıca bk. Hamid HadĐibegić, "Turski dokumenti Grbaljske Őupe iz XVII stoljeća, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju naših naroda pod turskom vladavinom*, I, (Sarajevo: 1950) s. 23-50; a.mlf, "Karadađ Sahilinde Grbaly Nahiyesi Hakkında Resmî Türk Vesikaları", *Ord. Prof. Őmail Hakkı UzunçarŐılı'ya Armađan*, (Ankara: TTK, 1976), s. 67-90).

17 Anlaşma için bk. H. Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats: The Abd-names*, EJOS, I/2 (1998), s. 378. Yukarıdaki notta belirtildiği üzere bu ifadelerin devamında sınır tesbiti için iki taraftan temsilcilerin tayin edilmesi ve sınır kesimini gerçekleştirilmesi cümlesi yer almaktadır.

akçeye verildiği, yine Venedik kontrolündeki Bar kalesine giden yol güzergahında Karuç a adlı yerde alınan verginin 400 akçe tutarında olmak üzere satıldığı/ mukataaya verildiği görülür. Anlaşılacağı üzere bütün bu kayıtlar, nakdi vergi gelirlerinin padişah hassına ait olmak üzere tesbit edildiğine işaret eder. Teftiş defterini hazırlayanlar bu hususları belirtirken aynı zamanda tuzludan elde edilen gelirin 48.000 akçe gibi hayli yüklü bir meblağa ulaşan kapasitesi olduğunu da bildirmiştir. Bunun akabinde Gırbelan nahiyesindeki sayımı yapılabilen 15 köyün vergilerinin merkezden düşülen nota göre 800 filoriye ulaştığı bildirilerek bunun tahkiki istenmiştir. Bu son maddede Gırbelan nahiyesi ile ilgili olan anlaşmazlık konusunun Firuz Bey'in bizatihi müdahalesiyle kısmen giderilmiş olduğu görülür. Ancak bu hususun kesin çözümü 1503 anlaşmasında gerçekleşmiştir.

Bölgeden padişah haslarına tahsis edilen gelir kalemlerinin yaklaşık 20 yıl kadar sonra 929/1523 tarihli Karadağ tahrir defterinin padişah hasları kısmında aynen yer aldığı da dikkati çeker. Mesela memleha vergi geliri 194.878 akçe, Kotor, Budva (Istarigrad), Karuç a'nın baş gelirleri 5900 akçe ve Gırbelan nahiyesindeki şahıs başına alınan nakdi vergi (filoricıyan) toplamı (260 kişi) 20.2163 akça şeklinde belirtilmiştir.¹⁸ Ayrıca bütün Karadağ ahalisinden alınan nakdi vergi, baştinası (çiftlik)¹⁹ olanlar ile birlikte bu son tarihte 103.983 akçayı bulmaktaydı. Toplam hane sayısı 3151 olup hane başına düşen vergi 33 akçaydı. Bu alınan verginin bütünleşmiş şekil itibarıyla cizyeye tekabül ettiği söylenebilir. Anlaşılacağı üzere 1523 tahririnin vergi mevzuatı açısından temellendirilmesi burada yayımladığımız ve tahlilini yapmaya çalıştığımız teftiş defterine dayanmaktadır.

Teftiş defterinde tesbit edilen ikinci grup meseleler, doğrudan Curac'ın kendine ait alımları ve emlak hasıllarının durumuyla alakalıdır. Bunlar da bir başlık altında toplanmıştır. En başta tasarrufunda bulunan tuzla gelir. 22.400 akçe tutarındaki tuzla gelirinin kaydedildiği defteri Curac'ın adamı İstoyan, Firuz Bey'e teslim ettiğini bildirmiştir. Bunun yanına düşülen kararda, defterin Firuz Bey'den alınıp İstanbul'a yollanması için hüküm yazılması istenmiştir. Diğer gelir kalemleri arasında mezraalar ve değirmenler de vardır. Bunlar çeşitli köylerde (Pestiniç,

18 BA, TD, nr. 122, s. 3. Bu defter Osmanlı sarayında yetişen ve sonra İskender adını alan Curac'ın kardeşi Stanişa'nın İskenderiye sancakbeyliği sırasında 1521'de yapılan tahrirde yapılan itirazlar sonucu bölgenin yeniden gerçekleştirilen tahririni yansıtır. İskender Bey'in tahriri 1521 yılına aittir (BA, TD, nr. 106). Bu tahrir defterleri B. Đurdev tarafından yayımlanmıştır.

19 Bunun için bk. F. M. Emecen, "Baştına", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1992, V, 135-136.

Mahine, Birayik, Verle-Uguni, Zacir, Rika) bulunan 16 göz değirmenden ibarettir. Divan'dan çıkan kararda, söz konusu değirmenlerin mukataa yoluyla işletilip alınan akçalarının merkeze gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca yine çeşitli köylerdeki çayırların da mukataaya verilmesi teklifleri yapılmıştır. Bunlar yine yöre halkından bazı kimselere verilmiş gözükmetedir. Çetine'de 300 dönüm yerin bir bölümünün ekildiği bir bölümünün ise çayır olduğu, ancak şimdi kimsenin tasarrufunda bulunmadığı, on beş araba ot hasıl olabileceği ve bunun da mukataaya verilmesi teklifi kabul görmüştür. Yapılan teftiş sırasında Curac'a ait ekilmiş tarlalardaki ürünlerin miktarlarının da tesbit edildiği dikkati çeker. Mesela Durokoşiliki (Drogosalići) karyesinde ekilmiş 7,5 kile buğday olduğu anlaşılmış, diğer köyler ve mezralarda da (Bütün/Bidun, Durokoşiliki, Plaş, Goloza, Leşnani-Desik, Çetine, Piranik) çeşitli miktarlarda buğday, arpa ve çavdar ekili olduğu görülerek tesbit edilmiştir. Diđer kayıтта Rika köyündeki köprü'nün başında bulunan yedi adet değirmen taşının 1400 akçeye satılması ile ilgili teklife yer verilmiştir. Bu tesbitlerle alakalı görünen 1523 tahririnin baş tarafındaki kayıtlar, muhtemelen teftiş raporunda belirtilen değirmen, tarla, çayır ve mezraaların timar sistemi içindeki dağılımını ifade eder. Teftiş defterinin yanına düşülen Divan kararlarıyla olan bağını göstermek açısından bu dağılımın nasıl olduğu, 1523 tarihli defterin başındaki sözü edilen kayıttan açık şekilde anlaşılır:

“Defter-i atikte şöyle kayd olunmuş ki Çirne oğlu deryaya gidicek anın ve anın ile bile gidenlerin değirmenleri satılıp timara resmi hâsil bağlanıp ve bağlarının nısf hâsilı vâki' olan kurâda hâssa kayd olunup ve nısf-ı âharı zıkr olan bağlar harcına ve imâretine konulup ki re'âyâ çapalaya ve budaya... Çirne oğlunun dalıyanları ve geçitleri ve çayırları ve mezra'aları hâssa kayd olunup-durur ve Çirne oğlu ile bile gidenlerin çayırları ve yerleri hâssa kayd olunup-durur ve Çetine'de olan İsveta Kospıça (Sveta Gospoğa)...”²⁰

Üçüncü kısım Curac'ın kendi evlerindeki şahsi eşyaları ile ilgili tesbitleri ihtiva eder. Curac'ın Rika (Rijeka), Piranik, Blak, Malonşik (Malonşici), Jednoşi ve Çetine'de, evleri, ahırları, mahzenleri ve içindeki eşyaları kaydedilmiştir. Bu tesbit edilenler Curac'ın oturduğu yerler hakkında fikir verecek önemdedir. Rika köyünde bulunduğu tahmin edilen evinde, çeşitli tahtalar, fıçılar ve sair malzemelerin dökümü yapılmıştır. Bu tesbit edilen tahta ve fıçılardan değeri de hesaplanmıştır. Buna göre evde 41 çam tahtası, bir gürgen tahtası, bir su varili, üç kalın çam tahtası, muhtelif ebatta 12 yonulmuş pelit ağacı, bir pelit tahtası,

20 BA, TD, nr. 122, s. 7-8.

on üç boş şarap fıçısı, bir köhne fıçı, bir arpa fıçısı, iki dağılmış fıçı, 29 kulaç uzunluğunda kalın kenevirden gemi urganı, yine 49 kulaç uzunluğunda başka bir gemi urganı, Rika suyunda bir yaya çırnığı (bir nevi sal) ile 11 adet ayaklı iskemle sayılmıştır. Anlaşılabacağı üzere bunlar Curac'ın ayrılması esnasında geride bıraktığı taşımaya değer olmayan malzemelerdir. Divan'dan çıkan kararda bunların satılıp tutarının hazineye gönderilmesi istenmiştir. Eğer orada müşteri bulunmazsa gemiyle İskenderiye kaptanına yollanıp orada satılmasının sağlanması kararı bildirilmiştir. Curac'ın Rika köyünde 11 evi olduğu tesbit edilmiştir. Defteri hazırlayanlar bu evlerin tarifini de yapmışlardır. Buna göre bazılarını duvarları tahta, bazıları çittendir. Üzerleri padavra parçalarıyla örtülmüştür. Havluları ise tahta ile çevrilidir. Ayrıca Rika suyu kenarında duvarları taştan yapılmış 20 kadar atı alabilecek kapasitede ahır vardır. Atlar için yine üzeri sazla kaplı yazın kullanılan bir gölgelik, 33 parça da sapla örülmüş çitten damlar (bir nevi barınak) mevcuttur. Bu sonuncu yer aslında bir pazar mahalli olarak düşünülmüştür. Curac buraya adamlar getirip yerleştirmiş ve daimi bir pazar yeri haline getirmiştir. Kendisi kaçınca da burası dağılmıştır. Bu ifadeler söz konusu köyün yani Rika'nın bir kasaba hüviyeti taşıdığına delalet eder. Curac için burasının önemli bir ticaret merkezi olduğu anlaşılır. Hatta kendisiyle birlikte giden adamlarına ait 7 çit dam daha tesbit edilmiştir.

Defteri hazırlayanlar ayrıca yine Curac'a ait Piranik köyünde büyük bir evin bulunduğunu belirtmişlerdir. Burasının Curac'ın oturduğu yer olma ihtimali yüksektir. Saraya benzeyen bu yapı taş duvarlarla çevrili olup üzeri ince tahtalarla (padavra) örtülüdür. Bunun yanında 30 at alabilecek kapasitede bir ahır ve ayrıca bir de ambar mevcuttur. Ona ait bir fıçı mahzeni de Yednuş köyündedir. Merkez konumunda olduğu anlaşılan Çetine Curac'ın muhtemelen yine daimi ikamet ettiği yerdir. Burada dokuz evinin olduğu defterde belirtilmiştir. Bu evlerin birbiriyle muttasıl, bazılarının duvarlarının taş, bazılarının ise tahta ve çitten olduğu iki mahzenin de mevcut bulunduğu belirtilir. Bu evler topluluğunun havlularının dışında taştan yapılmış bir başka evin daha var olduğu ve altında mahzenin bulunduğu da kayıtlıdır. Bu durum dokuz evden oluşan etrafı çevrili yapılar topluluğunun mevcudiyeti hatıra gelir. Zira taştan ve altı mahzenli evin bu binalar topluluğunun avlusu dışında yer almış olması, bu hususta belirleyicidir. İlgi çekici taraf bu müstakil sonuncu evin çitten örülmüş havlusu içinde sekiz fıçının ve bir taş ölçü aletinin, 50 at alabilecek kapasitede üç ahırın bulunmuş olması, ayrıca içinde bir de dokumacılığın yapıldığı işyeri olarak nitelenebilecek olan "cüllah damı"nın varlığıdır. Burada sekiz ayaklı iskemle ile iki de masa tesbit edilmiştir. Burasının Curac'ın var olduğu iddia edilen matbaasıyla alakalı olma ihtimali hatıra

gelebilir. Özellikle “tirapez” olarak nitelendirilen masalar ile “ayaklı” şeklinde tarif edilen iskemlelerin²¹ bu amaca hizmet etmiş oldukları yolunda “fanteziler” de üretilebilir. Ne yazık ki defterde bu hususta karine sağlayacak başka açık ve müdellel ayrıntı yoktur. Bütün bu malzemelerin toparlanması için Firuz Bey'in adamı olan Mustafa'nın görevlendirildiği de belirtilmiştir. Çetine'deki bu yapıların varlığı, Curac'ın burasını merkez ittihaz ettiğine işaret ettiği gibi bazı işletmeleri kurduğunu, hatta belki matbaasını tesis ettiğini de düşündürebilir.²² Curac'ın Rika'ı bir ticaret merkezi, Çetine'yi ise bir kültür ve sınai yerleşmesi şeklinde tanzim ettiğini ileri sürmek bu kayıtların ışığı altında mümkün gibi görünmektedir. Çetine'deki yapılar topluluğu ve buna bağlı ek binalar, buranın bir saray havası içinde tasarlanmış olduğu yolunda karine sağlar. Bu durumda Curac'ın ana mekanlarının Çetine, Rika ve Piranik köyleri olduğu ortaya çıkar.

Defterde bir başka tesbit onunla birlikte kaçan adamlarının geride bıraktıklarına dairdir. Adamları arasında zikredilenler, Mitakoz Hamza'sı, Nikola v. İştelan, Kasan v. Dayko, Güro v. Dayko, İstefan v. Nikola'dır. Özellikle İstefan üzerinde çok durulmuş olması onun Curac'ın yakın adamı olduğuna işaret eder. İstefan'ın Komane köyünde tarlası, çayırı ve otluğu mevcuttu. Nikola'nın Seljani deresinde iki göz değirmeni, yine Mitakoz Hamza'sının Seljani bölgesinde tarlaları ve değirmeni vardır. Diğerlerinin de değirmen hisselerinden söz edilmiştir.

Söz konusu tesbitlerle ilgili olarak daha sonra hazırlanan Karadağ bölgesinin tahririni ihtiva eden defterlerde bazı bilgilere rastlamak mümkündür. Mesela bir icmal kaydında İskender Bey'in (Stanişa) ailesine ait bazı mülkleri elinde tuttuğu not edilmiştir. “Emlâk-ı girihteğân-ı Veled-i Çirne” başlığı altında beş değirmen, bir bahçe, bağ, zemin ve dalyanlar kayd edilmiştir. Moraça suyu ile Zeta'nın keşiştiği yerdeki dalyanın daha önceki defterlerde yer almadığı ve şimdi tesbit edilip yazıldığı da belirtilmiştir.²³ Bunlar İskender Bey'in kendi mülkleri olarak

21 Osmanlılarda iskemle, daha çok kısa tabure için kullanılır ve şekli özellikleri bazı minyatürlerde de görülür. Burada ise özellikle ayaklı denmiş olması, iskemlenin kısa değil daha uzun ayaklı olduğuna ve masa boyuyla irtibatlı bulunduğuna (sandalye) işaret eder.

22 Matbaanın nerede kurulduđu tam olarak bilinmemektedir. Bazıları bunun Obod'da olduđunu ileri sürer. Bir kısmı da Çetine'de bulunduđunu belirtir (Miroslav Pantić, “Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske”, *Istorija srpskog naroda*, III/2, s. 135; Ivan Bozić, “Vladavina Crnojevića”, *Istorija Crne Gore*, II/2, s. 335-342). Curac'ın kaçııyla matbaa malzemelerinin dađıldığı veya götürüldüđu var sayılabilir.

23 367 Numaralı *Muhasebe-i Vilâyet-i Rumeli Defteri*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğu, 2008), IV, s. 351.

ailesinden kalan gelir kaynakları şeklinde nitelendirilebilir. Bunun yanı sıra 1570 tahririnde bile hâlâ Çirneoğlu'na ait mezraa, bağ, zemin, dalyan ve geçitlerden söz edilmekte olması²⁴ ailenin bölgedeki isminin ve varlığının Osmanlı kayıtları vasıtasıyla yaşatıldığına yorulabilir.

Sonuç itibarıyla bu defter Curac'ın 1496'da kaçmasının ardından onun geride bıraktığı mallarının tesbitine yönelik çok değerli bir belge olma özelliğini taşır ve Firuz Bey'in olaydaki rolünü de açık şekilde ortaya koyar. Zira kayıtlarda Firuz Bey ile irtibatlı olarak bu malların durumunun belirlenmeye çalışıldığı anlaşılır. Ayrıca bu defterdeki tesbitler Curac'ın kaçmasının ardından Crnojević ilinin Osmanlı toprağı haline nasıl getirildiğı konusunda da ipuçları taşır. Teftiş defterindeki bilgiler, İskenderiye sancakbeyi olarak kendi atalarının toprağına gelen İskender Bey'in (Staniša)²⁵ gerçekleştirdiğı 1521 yılı tahriri ve ardından yapılan diğer benzeri sayımlara temel teşkil etmiştir. Bunlar ayrıca Crnojević ailesinin topraklarının/mülklerinin sınırlarını anlamak bakımından da mühimdir. Çetine, Rika gibi iki ana merkez yanında Zeta ırmağı boylarındaki yerler problemsiz şekilde Osmanlı kontrolü altına girerken Crnojevićlerin Venedik ile olan sınır hatlarındaki bölgeleri üzerinde hukuki ve mali anlamda baş gösteren pürüzler, ileride Osmanlı-Venedik çatışmalarıyla da irtibatlı olarak problem kaynağı olmayı sürdürecektir. Bar, Budva ve Kotor kalelerinin art alanlarına uzanan kesimler üzerinde doğan meselelerin kaynağı hakkında defterde yer alan bilgiler açıklayıcı notlar sunduğı gibi Osmanlı iddialarının mahiyeti hakkında da belirleyici olmuştur.

24 Özellikle bu tip kayıtların yani Çirneoğlu/veled-i Çirne şeklinde aileye ait olup sonradan mukataaya verilmiş olan gelir kaynaklarının Grbavci/Punar mahallesi (çayır), Piranik (geçit ve mezraa), Crnopetrik (mezraa), Kornet/Mokanje mahallesi (geçit yeri), Senice (bağ ve dalyan), Goručani (bağ), Lišnani-Desik (mezraa) gibi teftiş defterinde de adı geçen yerler olarak sürmekte olması calib-i dikkattir (BA, TD, nr. 499, s. 304-316; A. Husić, *Crna Gora u Defteru Dukadinskog Sandzaka*, s. 74-95).

25 1485'te muhtemelen anlaşma şartlarının teminatı olarak Osmanlı sarayına yollanan Staniša, Müslüman olarak İskender adını almış ve uzun yıllar sarayda hizmet ettikten sonra 1513'te İskenderiye sancakbeyi olarak tayin edilmiştir. Onun 1511'e kadar sarayda kaldığına dair izler Osmanlı arşiv kaynaklarına yansımıştır: İstanbul Atatürk kitaplığı, M.C. O. 071, s. 96, 466 (Ayrıca bu defter tez olarak hazırlandı: haz. İlhan Gök, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2014, s. 202, 1225).

EK: I

Çırnioğlu'nun Teftiş Defteri (BA, D.M, d., nr. 36806)

(s. 526)

Sûret-i defter oldur ki, Çırn²⁶ ilinde olan tuzla hâsılı ve bâclar hâsılı ve Gırbelan²⁷ nâbiyesinde olan kurâlar filorisi ve Çırn oğlunun il üzerinde olan alımları, satılacak değirmenleri ve ekilmiş ekinleri ve ba'zı hırdavât ki tafsîl olundu. Bunlardır ki zıkr olunur.

Çırn ilinde olan memlehanın vasat hâsılı üç bin muzur²⁸ her muzuru on altışar akçe hesâbı üzere semeni kırk sekiz bin akçe olur.

Satılmağa hükm yazıla.

Ve Kotor kal'asının iki kapusunda alınan bâc kânûn-ı hakanî üzere İskenderiyye sancakbeyi Firûz Bey iskeleci Mahmud'a yılda beş bin akçe mukâta'aya vermiştir, vilâyet yazılmağa varıldıkda anun tasarrufunda idi amma Frenk tasarruf ettirmedi deyü târihini beyân eylemedi.

Satılmağa hüküm yazıla. Satılmış ise semen ve târih beyan oluna ve satılınca ne hâsil olmuş ise zabt olunup irsâl oluna deyü hükm yazıla.

Çırn oğlu kânûnu mukarrer olmuş ana göre satıla.

Ve İstaragrad²⁹ kal'asının Karadağ cânibinden alınan bâc yılda beş yüz akçe mukâta'aya verilmiş bu dahi mezkûr Kotor bâcını tutan Mahmud'un uhdesindedir.

26 Defterde eski harflerle ç,r,n şeklinde yazılıdır. Bu bakımdan Çırn şeklinde okundu. Yukarıda zikredilen belgelerde ve tahrir kayıtlarında ise ç,r,n,e tarzında yazıldığı için Çırne şekli tercih edildi. Buradaki C sesinin Türkçedeki karşılığı yoktur. Szc gibi bir ses olduğu için katipler bunu ç harfi ile karşılamışlardır. Aslında Eski Slavca'da siyah anlamına gelen kelime çern (tsrn) veya çırn diye okunmaktadır. Çırnioğlu/Çırnioğlu şekli daha doğru olmakla birlikte Türkçe imlada sondaki e harfi sebebiyle Çırneoğlu şeklinde Türkçe okuyuşa uygun hali burada esas alındı.

27 Grbljan.

28 Bir nevi hububat ölçü birimi olup bir muzur 3 karta, bir karta da 80 okka tutar. Muzur ise 240 okka yani İstanbul kilesi hesabıyla 307,8 kg eder (M. A. Ünal, "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, ed. Z. Gölen vd., (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018), s. 25). Ancak bu defterdeki kayıtlarda bir kartanın karşılığı 2,5 İstanbul kilesi yani 63 kg. olarak gösterilmiştir. Muzur ise 200 kg civarına denk düşer: bk ileride not: 39.

29 Stari Grad, Budva.

Bu dahi Çırn oğlu kânûn[un]ca satıla.

Bu dahi satıla, satılmış ise bildirile hükm yazıla.

Ve Çerņiçe³⁰ nâhiyesinden Karuça³¹ demekle ma'rûf olan yerde Bar kal'asına giden yolda cem' olunan bâc kânûn-ı hakanî üzre cem' olacak dört yüz akçe yazıldı ammâ tâlib bulunmaduğu sebebden mukâta'aya verilmedi.

Satılup bildirilmeğe hükm yazıla.

Ve nâhiye-i Gırbelan ki Dolna ve Gorna Gırbelan denilmekle ma'rûf otuz dört pâre karyedir her yılda bervech-i maktû' sekiz yüz filori veregelmişlerdir, zikr olunan karyeleri bundan evvel Venedik kal'alarından Kotor kal'asının knezi kal'asına koyup yazdırmadı, sonra Firûz Bey hazretine gelüp on dokuz pâre karyesi yazılup esâmî ve hâsıl defterin der-i devlete göndermiş Karadağ defterine ilhâk olunmak emr olunduğu sebebden ilhâk olunup sebt olundu ve on beş pâre karyesinün keferesi ve hâsılı yazılmamıştır ma'lûm oluna.

Yılda sekiz yüz filorisi mukarrer olmuştur. Sorula.

Ve mezkûr Çırn oğlunun alımlarının ve emlâklarının hâsılları ki ba'zı mukâta'aya verilen ve verilmeyen bunlardır ki zikr olunur:

Çırn oğlunun tasarrufunda olan memlehadan kendü zamânında bin dört yüz muzur tuzu Karadağ keferesine nesye ile vermiş her muzuru on altışar akçe hesabı üzere semeni yirmi iki bin dört yüz akçe olur mezkûr tuzun semeni henüz il üzerinde alımdır deyü Zagorya³² nâm karyeden İstoyan veled-i Radko nâm kâfir mezbûr tuzlanın kitâbetini edip zabt edermiş, mezkûr kâfir şöyle cevâb verdi ki zikr olan nesyenin defterini ben yazmış idim bende idi. Çırn oğlu gittikten sonra İskenderiyye sancakbeyi Firûz Bey'e teslîm ettüm dedi. Firûz Bey dahi defter bendedir der-i devlete i'lâm edin her ne buyurulursa anunla amel oluna deyü cevâb verdi.

Ol defter mücebince bî-kusûr cem' olunup irsâl olunmağa hükm yazıla.

Firûz Bey'e defteri vere deyü hükm yazıla.

30 Çırnıçe veya Çermniçe. Crmnica nahiyesi (Crmnička nahija).

31 Karuči.

32 Zagora.

(s. 527)

Prekornica demekle ma'rûf olan mezra'a ki İsmokovic³³ nâm karye kurbin-dedir, mezkûr mezra'ayı Çırn oğlu kendü zamânında Viknovik³⁴ nâm karyeden Nikola veled-i Bozdar nâm kâfire ihdâ ve tis'a-mi'e Ağustosuna ibtidâsından isnâ ve tis'a-mi'e Ağustosuna deĝin ki bir yıl olur, sekiz filoriye mukâta'aya vermiş, mezkûr kâfir ikrâr eyledüğü sebebden deftere sebt olundu ki hâssa için zabt oluna.

Mezkûr kâfirden alınup gönderilmeğe hükm yazıla.

Ve mezkûr Çırn oğlunun Pestiniç³⁵ demekle ma'rûf olan sekiz göz deĝirmeni ki nihâyet yedi sekiz aya deĝin yürüyüp âhır olur, mezkûr deĝirmenlerin üç gözü işler idi. Podgoriçe kal'asından Kulak Umur nâm hisâr eri sene isnâ ve tis'a-mi'e Recebinin on beşinden sene-i mezbûr Zilka'desinin on beşine deĝin ki dört ay olur, mezbûr deĝirmenleri yüz elli akçe mukâta'aya kabûl eyledi. Firûz Bey kapucubaşısı İskender yarar kişidir dedüğü sebebden verildi ki hâssa için mukâta'ası zabt oluna.

Ayniyle satılmağa hükm yazıla.

Mahine karyesinde bir göz sel deĝirmeni vardır ki Beçik³⁶ nâm suda yürür, mukâta'aya tâlib bulunmadığı ecilden verilmedi.

Ayniyle satıla. Satılınca ne hâsıl var ise zabt oluna deyü hükm yazıla.

Ve mezkûr Mahine karyesinde Pilaştic³⁷ nâm suda bir göz deĝirmen vardır ki altı ay yürür, mezbûr deĝirmenin mevsimi olmayup tâlib bulunmadığı ecilden mukâta'aya verilmedi.

Bi-aynihi bu da satıla. Satılınca zabt ola.

Birayik³⁸ demekle ma'rûf olan karyede Birayik Piredona³⁹ nâm damda bir göz deĝirmen vardır ki altı ay yürür, mezkûr deĝirmenin mevsimi olmayup tâlib bulunmadığı ecilden mukâta'aya verilmedi.

33 Smokovci.

34 Vignjevići.

35 Pestin-grad (?).

36 Bečić.

37 Plastić veya Plaştic (?).

38 Brajići.

39 Brayič Brdo/Brdno (?).

Verle-i Uginé⁴⁰ demekle ma'rûf olan karyede Verle nâm su üzerinde bir göz değirmen vardır ki altı ay yürür, mezkûr değirmenin mevsimi olmayup tâlib bulunmadığı ecilden mukâta'aya verilmedi.

Zaçir⁴¹ nâm karyede Lubutini⁴² demekle ma'rûf olan su üzerinde bir damda bir göz değirmen vardır ki altı ay yürür, mezkûr değirmenin mevsimi olmayup tâlib bulunmadığı sebebden mukâta'aya verilmedi.

Bi-aynîhi bu üçün satıla. Satılınca hâsıl zabt oluna.

Rika⁴³ nâm karyede mezkûr Çırn oğlunun evleri kurbinde Rika suyunda Filib nâm damda bir göz değirmen vardır ve mezbûr Rika deresinde Serdenkoga (?) nâm damda iki göz değirmen vardır zikr olunan üç göz değirmenler yıl yürür değirmenlerdir, mezbûr değirmenleri isnâ ve tis'a-mi'e Receb ayının on beşinci gününden sene-i mezbûre Zilka'desinün on beşine değin ki dört ay olur Arbanas⁴⁴ nâm karyeden Herak veled-i İstapan ve Güro veled-i Nikola nâm kafirler iki yüz akçe mukâta'aya kabûl eyledi, bâki köy halkı kefil bi'l-mâl oldular.

Cem'an değirmenler aynıyle bile satılıp bahâları gönderile.

Aynıyle satılmağa hükm yazıla ve satıldığı eyyâmın hâsıl ve akçesi taleb oluna ve satılınca hâsıl zabt oluna.

Ve mezkûr Çırn oğlunun çayırlarının bu yıllık otluğunun hâsılı ba'zı mukâta'aya verilüp ve ba'zı tâlib bulunmadığı sebebden verilmedi, verilmeyenin hâsılı peşin olmağın cümle yazıldı.

Verilen mukâta'aya zabt oluna ve hâsılının cümlesi satılmağa bir mukâta'aya verilmeğe hükm yazıla.

40 Vrele, Ugnji.

41 Zaçir.

42 Ljubotin.

43 Rijeka.

44 Arbanasi.

(s. 528)

Niguő⁴⁵ nâm karyenin üst yanında Loftini⁴⁶ nâm yaylakta Bilatiőte⁴⁷ nâm çayıрын bu yıllık otluğun[u] mezkûr köyün knezi olan Aleksı yirmi akçe mukâta'aya kabul eyledi.

Mezkûr çayırlar sipâhîye kayd olunmuş isnâ Zilhiccesi on beşine gelince mukâta'aya verilmişinden ve verilme[mişinden] her ne hâsıl olmuş ise zabt edip göndermeğe hüküm yazıla.

Kızıлтаş demekle ma'rûf olan yerde bir pâre çayırı vardır ki kâfirce Őiroka Biradvilasta⁴⁸ dahi derlermiş, mezkûr çayıрын bu yıllık otluğunu Leşnani-İstanovik⁴⁹ nâm karyeden Radosav ve Boğdan nâm kâfirler yirmi beş akçe mukâta'aya kabul eyledi.

Seniçe⁵⁰ demekle ma'rûf olan karye kurbinde bir pâre çayırı vardır mezkûr çayıra Leşnani-İstanovik nâm karyeden Dakman veled-i Görgi nâm kâfir bu yıllık otluğun[u] otuz akçe mukâta'aya kabul eyledi.

Malonőik⁵¹ nâm karye kurbinde Zlatova demekle ma'rûf olan yerde bir pâre çayırı vardır ki tahmînen bir araba otluk hâsıl olur mezkûr çayırı İvlad veled-i Gilobolu nâm kâfir bu yıllık otluğunu on akçe mukâta'aya kabul eyledi.

Bi-aynihi mezkûrlar dahi satıla, satılmış ve satılınca hâsıl zabt oluna.

Zabiyak⁵² kal'asınun mukâbelesinde dört yerde biçeni çayırı vardır, mezkûr çayırlara tâlib bulunmaduğı sebebden mukâta'aya verilmedi mezbûr çayırlardan tahmînen beş araba otluk hâsıl olur.

Bu yılki hâsıl her kimde ise zabt oluna ve satıla ve satılınca zabt olunmağa hüküm yazıla.

---

45 Njeguti.

46 Lovćen (Lovćen). Bu dađ ve yaylaklar Niguő köyü üst taraflarındadır.

47 Blatiőte.

48 Őiroka Bradvilasta.

49 Ljeņjani-Stanevići.

50 Sinjac.

51 Malonőići.

52 Őabljak.

Loşkopolı⁵³ demekle ma'rûf olan yerlerde ba'zı davar oturacak korucuklar vardır, tahmînen dört araba otluk hâsıl olur tâlib bulunmadığı sebebden mukâta'aya verilmedi.

Satılmağa ve geçen mahsûl zabt olunmağa hükm yazıla.

Kızıлтаş demekle ma'rûf olan çayırın üst yanında Senekos⁵⁴ nâm çayırdan tahmînen dört araba otluk hâsıl olur tâlib bulunmadığı sebebden mukâta'aya verilmedi.

Mezkûr Senekos nâm çayırın üst yanında Dozlava⁵⁵ demekle ma'rûf olan bir pâre çayırın tahmînen bir araba otluk hâsıl olur tâlib bulunmadığı sebebden mukâta'aya verilmedi.

Ve mezbûr Dozlava nâm çayırın üst yanında bir pâre çayır vardır ki Praperdenic (?) demekle ma'rûftur mezkûr çayırdan tahmînen iki araba otluk hâsıl olur tâlib bulunmadığı sebebden mukâta'aya verilmedi.

Malonşik nâm karye ile Berye nâm karye arasında Paska (?) demekle ma'rûf bir pâre çayırı vardır ki tahmînen dört araba otluk hâsıl olur tâlib bulunmadığı sebebden mukâta'aya verilmedi.

Ber⁵⁶ demekle ma'rûf olan karye kurbinde bir pâre çayırı vardır tahmînen bir araba otluk hâsıl olur tâlib bulunmadığı sebebden mukâta'aya verilmedi.

Çetine nâm karye önünde üç yüz dönüm mikdâr yeri vardır ki ba'zı çayır edüp ve ba'zı zirâat ederlermiş amâ şimdi hâlîdir ot olacak on beş araba ot hâsıl olur tâlib bulunmadığı sebebden mukâta'aya verilmedi.

Üslûb-ı sâbık üzere bi-aynihi mezkûrlara dahi hükm yazıla.

---

53 Luţko polje.

54 Sjenokos.

55 Doljava (?).

56 Beri.

(s. 537)

Ve mezkûr Çırın oğlunun Podgoriçe kal'ası nâhiyesinde İskenderiyye sancağı haslarından Bütun adlı mezra'ada ki Moraça⁵⁷ suyunun berü yakasındadır yılda beş yüz akçe mukâta'aya tutup altmış buçuk karta⁵⁸ buğday ekmiş ki İstanbul keylcesiyle her kartası iki buçuk keylceden yüz elli bir keylce bir şinik olur ve kırk karta arpa ekmiş ki İstanbul keylcesiyle yüz keylce olur ve elli karta alef ekermiş ki İstanbul keylcesiyle yüz yirmi beş keylce olur.

Her kimde ise zabt olunup bî-kusûr gönderilmeğe hüküm yazıla. Beş yüz akçe mukâta'ası meblağın içinden vereler.

Ve mezkûr Çırın oğlunun Karadağ'a müte'allik olan mezra'alarında karye-i Dorokişik'de⁵⁹ ekilmiş üç karta ve üç çanak buğday vardır İstanbul keylcesiyle yedi buçuk keylce bir şinik olur

Ve karye-i Blaş'ta⁶⁰ ekilmiş iki karta buğday ve üç karta alef vardır İstanbul keylcesiyle beş keylce buğday ve yedi buçuk keylce alef olur

Ve Goloza⁶¹ nâm mevzi'ide iki buçuk karta ekilmiş buğday vardır ki İstanbul keylcesiyle altı keylce bir şinik olur.

Ve Leşnani-Desik⁶² nâm köyde dört karta ekilmiş buğday vardır ki İstanbul keylcesiyle on keylce bir şinik olur.

Ve karye-i Çetine'de altı karta ekilmiş çavdarı vardır ki İstanbul keylcesiyle on beş keylce olur.

Ve Piranik⁶³ nâm karyede ekilmiş dört karta buğday vardır ki İstanbul keylcesiyle on keylce olur zikr olunan ekinler Firûz Bey hazretlerine i'lâm olunmuştur ki hâssa için zabt oluna.

---

57 Moraça.

58 Bu durumda 1 karta 2,5 kileye (İstanbul kilesi: 25,6 kg) o da yaklaşık 63kg. denk düşer. Bu durumda üç karta bir muzur ettiğine göre bir muzurun kg. karşılığı ise 199-200 kg. civarında olur.

59 Dragosalići.

60 Bjelať.

61 Glavat (?).

62 Ljeťnjani-Desići.

63 Piranić.

Bunların üçünde hüküm yazıla Firûz Bey'le kâdîyla her ne hâsıl oldu ise bî-kusûr beyliğe gönderile.

Ve mezkûr Rika karyesinde köprü başında yedi kıt'a değirmen taşları vardır ki mezbûr Rika'da Firûz Bey hazretinin voyvodası olan Ayas'a ismarlanmışdır. Mezkûr taşları Podgoriçe kal'asından hisar eri Umûr veled-i Kul nâm hisar eri her taşını ikişer yüz akçeye kabûl eyledi ki cem'an bin dört yüz akçe olur ve ger dahi ziyâde eder tâlib bulunmaz ise mezkûra verilüp akçesi bî-kusûr taleb oluna.

Hüküm yazıla ki dahi ziyâdeye satıldı ise ziyâdesi bile ve illâ asıl bahâsı gönderile.

Ve mezkûr Çırn oğlunun evinde bulunan tahtadan ve fuçıdan ve gayrıdan bunlardır ki zikr olur.

Kırk bir aded çam tahtası ve bir aded gürgen tahtası ve bir aded su götürecek demirli varil ve üç aded kalın çam tahtası ve dokuz aded yonma bellut ağaçları ki her birinin tûlü dört buçuk zirâ'dır ve üç aded yonma bellut ağaçları ki her birinin tûlü dört buçuk zirâ'dır ve üç aded yonma bellut ağacı ki kalınlığı birer karıştır ve her birinin tûlü sekiz bennâ zirâ'dır ve bir aded bellut tahtası ki tûlü sekiz zirâ'dır ve arzı bir zirâ'dır ve on üç aded boş hamr fuçısı ve bir aded köhne fuçı ve bir aded arpa koyacak fuçı ve iki aded bozulmuş fuçı ve yirmi dokuz kulaç bir aded kalın kenevirden gemi urganı ve bir aded dahi kalın kenevirden gemi urganı kırk dokuz kulaç mezkûr urgan beş yerden eklenmiştir ve mezbûr Rika suyunda yaya çırnığı üç adeddır ma'lûm oluna ve on bir aded ayaklı iskemlesi vardır.

Arz oluna. Hüküm yazıla bunlar da satılup bahâları gönderile.

Anda müşteri bulunmaz ise gemi ile İskenderiyye'ye kapudana iledüp sata bahâsı gönderile.

(s. 538)

Ve mezkûr Çırn oğlu ile bile gaybet edenlerin emlâkları ve esbâbları bunlardır ki zikr olunur.

Rika suyunda Kojuhar değirmeninde mahlûl olan ve Kasan veled-i Dayko ve Güro veled-i Dayko nâm kâfirlerin yarım hisseleri vardır ki tamâm yıl yürür mezbûr değirmen isnâ ve tis'a-mi'e Recebinin on beşinci gününden sene-i mezbûr Zilka'desinün on beşinci gününe değin ki dört ay olur Çetine nahiyesinde Bilos⁶⁴

64 Bjeloți.

nâm karyeden Duka veled-i Biloő nâm kâfire on beş akçe mukâta'aya verildi. Mezbûr değirmen hissesi satılmak emr olunmuştur âdet üzere olan resm timâra bađlanmıőtır.

Görüle hüküm yazıla satılıp bahâları göndereler.

Ve Komane-Plan nâm karye sınırunda İstegan veled-i Nikola nam kâfir üç karta buğday dört karta alef bir karta arpa ektirmiş mezbûr kâfir Çırn oğlu ile gaybet etmişdir, zikr olunan ekinler hâssa için zabt oluna.

Bi-kusûr zabt olunup gönderilmeğe hüküm yazıla.

Ve mezkûr İstegan veled-i Nikola'nın mezbûr karyede bir pâre çayırı vardır mukâta'aya tâlib bulunmadığu sebebden verilmedi. Bu yıl otluğun her kim tasarruf etti ise teftiş olunup andan taleb oluna.

Bulmadı ise talebe hüküm yazıla.

Ve Kuričan⁶⁵ nâm karyede Nikola veled-i İőtilân nâm kâfirin Selani⁶⁶ deresinde bir göz deđirmeni vardır ki iki ay yürür tâlib bulunmadıđu ecilden mukâta'aya verilmedi. Ol dahi mezkûr deđirmenler gibi satılmak gerektir.

Bi-aynihi bu da ayniyle satılıp i'lâm oluna ve őimdiye dek olan mahsûl ve satılınca dűően mahsûl zabt oluna denile.

Ve mezkûr Çırn oğlu ile bile gaybet eden Mitakoz Hamzasının vârisleri Selani nâhiyesinde kendü baőtinâsında buçuk karta buğday ve buçuk karta arpa ve buçuk karta alef ekilmiş ekini vardır hâssa için zabt olunur ve mezkûr Selani karyesinin deresinde bir damda iki göz değirmenleri vardır ki sel suyuyla yürür satılmak emr olundu âhara mülk olup rüsûmı timâra bađlanmıőtır.

Galle hâsılı zabt olunup gönderilmeğe ve değirmen satılmağa hüküm yazıla.

Ve mezkûr Çırn oğlunun Rika karyesinde on bir bâb evleri vardır irili ufaklı duvârları ba'zı tahta ve ba'zı çit ve üst örtüleri padavra pârelerinden örtülmüş ve havlisi tahta ile tutulmuőtur ve aőađa su kenârında bir ahurı vardır, yirmi at olacak kadar divârları taştan yapılmış ve bir yazlık üzeri sazile örtülmüş at gölgelediği ve otuz üç pâre sapla örtülmüş çit damlar vardır, mezkûr damlara âdemler sürüp getirmiş ki bâzar gibice eyleye ammâ kendü gaybet ettikten sonra dağılmışlar ve mezkûr Çırn oğlu ile bile giden kâfirlerin mezbûr Rika karyesinde yedi bâb

65 Goričani.

66 Seljani.

çit damları vardır ve Piranik⁶⁷ karyesinde bir büyük evi vardır taş divârları üzeri padavra pâreleriyle örtülmüştür ve mezkûr Piranik'te otuz at alur bir ahurı vardır bir yanı bölünmüş anbardır ve Blak karyesiyle Malonşik karyesi arasında bir ahurı vardır otuz at alur çitten divârları vardır ve üzeri sapla örtülmüştür ve Yednuş⁶⁸ karyesinin bağları arasında fuçuları duracak bir evi vardır üzeri padavra pâreleriyle örtülmüştür.

Arz oluna bunlar sipahiye ev olmağa emr olunmadı. Ta'arruz olunmaya.

(s. 539)

Ve mezkûr Çırın oğlunun Çetine karyesinde dokuz bâb evleri vardır ve iki mahzeni vardır irili ufaklı divârlarının ba'zı tahta ve ba'zı taştan ve ba'zı çitten ve üst örtüleri padavra pârelerinden örtülmüş ve havlisi ba'zı tahtadan ve ba'zı taşrandır ve mezkûr evlerin havlilerinden taşra taş duvarlı bir bâb ev vardır, altı mahzendir ve havlisi çitten örülmüştür, içinde sekiz aded fuçı bir taş keylce ayarı vardır ve üç bâb ahurı vardır üzerleri sap ile örtülmüştür divârları çittendir elli at alur ve bir cüllâh damı vardır çitten üzeri sap ile örtülmüştür ve sekiz aded ayaklu iskemle ve iki aded tirapezleri⁶⁹ vardır zıkr olan esbâbın zabtı sancakbeyi Firûz Bey'in âdemisi Mustafa'ya ısmarlanmıştır.

Bende el-fakîrû'l-hakîr Umur.
Ez'âfû'l-ibâd Yusuf el-kâtib.

67 Piranić.

68 Jednoçi.

69 Metinde tîrpez tarzında yazılan bu kelime Grekçe masa anlamına gelir.

EK: II

**Yorgi veled-i Çirne'nin (Đurađ Crnojević) Zeamet Kaydı
(BA, MAD, nr. 15287, s. 110).**

Nâhiye-i Muğla der-Liva-i Mentеше

Ze'âmet-i Tarahya ve Yerkesiği, be-nâm-ı Yorgi veled-i Çirne. An-tahvîl-i Celal Bey veled-i Yapı ki müteveffa-şüdü.

An-karye-i Tarahya, tâbi'-i Muğla: hâne 179, hâsıl 6127 (3301)

An karye-i Sir, tâbi'-i Tavas: hâne 32, hâsıl 3459

Karye-i Yerkesiği, tâbi'-i Muğla: hâne 148, hâsıl 14474

Karye-i Hereke, tâbi'-i Muğla: hâsıl 3201

Yekûn ber-mûceb-i defter: 30261

Hisse-i Yorgi el-mezbûr: 25.000. Bâki 5261 (Mahlûle emr olundu. Mustafa nâm kimesneye emr olundu fi 29 CA 909).

Mezkûr Celal Bey ze'âmet-i mezbûreyi kırk [bin] dört yüz doksan akçe ile mutasarrıf idi, hâliyâ müteveffâ olup ze'âmeti mahlûl olduğu sebebden mezbûr ze'âmete ilhâk olunan on bin iki yüz yirmi dokuz akçe yazar karye-i Barza ve karye-i Keriş ifrâz olunup mâ'adası ki ber-mûceb-i defter otuz bin iki yüz altmış bir akçe olur, yirmi beş bin akçeliğin ber-vech-i ze'âmet mezbûr Yorgi'ye atabe-i ulyâdan emr olunup berât-ı hümâyûn için tezkire verildi. Tahrîren fi 6 Ramazanü'l-mübârek sene 905.

Mezbûr Yorgi hissesi Yayabaşı Şüca Bey'e verildi fi 18 Rebiülâhır sene 907.

Karadağ Beyi Đurađ Crnojević'in Teftiş Defteri (1497)

Öz ■ Zeta bölgesi beyleri olarak önemli bir siyasi figür olan Crnojević ailesinin Osmanlılarla olan bağları, himaye ve hakimiyet süreçleri açısından tipik bir örnek teşkil etmektedir. Bu aile hakkında birçok araştırma mevcuttur, bunların bazılarında Osmanlı Arşivleri ve kaynaklarındaki bilgilere de ulaşılmış gözükmektedir. Ancak Osmanlı Arşivinde yeni zuhur eden II. Bayezid dönemine ait ahkam, teftiş kayıtları arasında aile hakkında bugüne kadar farkına varılmamış yeni bilgiler ortaya çıkmıştır. Bu makalede, II. Bayezid dönemindeki Osmanlı-Venedik çatışmaları sırasında bulunduğu bölgeden kaçıp Venediklilere sığınan ve sonra yeniden Osmanlılara müracaat ederek eski toprakları üzerinde bir beklentiye giren, ama kendisine Anadolu tarafında timar verilerek ana bölgesinden uzaklaştırılan Đurađ Crnojević'in 1496'da ülkesini terk edişinden hemen sonra yapılan tahririn bir parçası olarak düzenlenen bir teftiş defterinin neşri ve değerlendirmesi yapılmıştır. Bu kayıtlar bugün Karadağ'ın tarihinde önemli rol oynamış olan Crnojević ailesi hakkında yeni bilinmeyen bilgiler ihtiva etmesiyle ayrı bir önem taşır.

Anahtar kelimeler: Zeta beyleri, Karadağ, Crnojević, Teftiş Defteri, Tahrir Defteri.

Kaynaklar

BA, MAD, nr. 15287.

BA, Bab-ı Defteri, Müteferrik Defterler, nr. 36806.

BA, *Timar ve Zeamet Tevcih Defteri*, nr. 1.

BA, TD, nr. 17; nr. 26M; nr. 122; nr. 106; nr. 499.

367 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rumeli Defteri, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2008, IV.

İn'amat Defteri, İstanbul Atatürk Kitaplığı, M.C. O. 071 (*Atatürk Kitaplığı M.C.0.071 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'amat Defteri*, haz. İlhan Gök, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2014).

Angiolello, Giovan Maria: *Fatih Sultan Mehmed*, trc. P. Gökpar, İstanbul: Profil Kitap 2011.

Božić, Ivan: "Vladavina Crnojevića", *Od početka XVI do kraja XVIII vijeka, Istorija Crne Gore*, II/2, ed. Milinko Đurović at.al., Titograd 1970, s. 277-370.

Božidar, Tekularc: "Crnojevići Između Venecije i Turske" *Arhivski Zapisi*, S. 1, Cetinje, 2012, s. 7-24.

Darkot, Besim: "Karadağ", *İslam Ansiklopedisi*, 1977, VI, s. 221-230.

Đurđev, Branislav: *Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-bega Crnojevića, (prva sveska)*, Sarajevo 1968.

- ..... : *Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-bega Crnojevića*, Sarajevo 1973.
- ..... : *Turska vlast u Crnoj Gori u XVI i XVII veku*, Sarajevo 1953.
- ..... : “Dva deftera crnogorskog sandžaka iz vremena Skender-bega Crnojevića”, *Zapisi*, god. XIII, knj. XXIV, sv. 1 (Cetinje 1940), s. 332-337.
- ..... : “Defteri za crnogorski sandžak iz vremena Skender-bega Crnojevića”, *POFI* (1950), 7—22; *POF II* (1951), 35—56, *POF III—IV* (1953), 349—401.
- ..... : “Iz istorije Crne Gore, brdskih i malisorskih plemena. (Popis Hota, Kuca, Pipera i Klimenata iz 1497. godine)”, *Radovi ND*, BiH II, OIFN I (1954), 165-220.
- Emecen, Feridun M.: “Zeta Beyleri: Cernojević Ailesi Hakkında Yeni Osmanlı Belgeleri”, *Osmanlı İdaresinde Balkanlar*, I, ed. A. Aköz v.dğr., Konya: Palet Yayınları 2020, s. 203-210.
- ..... : “Osmanlı Taşrasında Saray Bürokrasisi: Şehzade Selim'in Kazayâ Defteri”, *Osmanlı Araştırmaları*, 46 (2015), s. 213-301.
- ..... : “Baştına”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1992, V, s. 135-136.
- Erdim, Fatma: *Osmanlı Bürokrasi Geleneğinde “Kazâyâ” Usulü –II. Bayezid Dönemine Ait Kazıyye Defterleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2017.
- Filipović, Nenad: “Pitanje osmanske vlasti u Crnoj Gori, razvoj jugoslovenske osmanistike i Branislav Đurđev”, *Naučno djelo akademika Branislava Đurđeva, Posebna izdanja, knjiga CXXXI*, Odjeljenje humanističkih nauka, Knjiga 39, Sarajevo 2010, s. 47-84.
- Hadžibegić, Hamid: “Turski dokumenti Grbaljske župe iz XVII stoljeća, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju naših naroda pod turskom vladavinom*, I, Sarajevo 1950, s. 23-50 (Türkçesi: “Karadağ Sahilinde Grbaly Nahiyesi Hakkında Resmî Türk Vesikalari”, *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara: TTK 1976, s. 67-90).
- Husić, Aladin: *Crna Gora u Defteru Dukadinskog Sandžaka iz 1570. Godine*, Cetinje – Sarajevo, 2017.
- Jovović, Vasilj: “Porordične Veze Crnojevića sa Okolnim Feudalnim Gospodarima”, *MA-TICA*, zima 2013 / proljeće 2014, s. 207-226.
- Pantić, Miroslav: “Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske”, *Istorija srpskog naroda*, III/2: *Srbi pod tuđinskom vlašću 1537-1699*, haz. Radovan Samardžić, Beograd: Srpska književna zadruga 1993, s. 135-326.
- Samardžić, Radovan: “Srpska crkva u vreme zapustelosti patrijarhijskog presotla”, *Istorija srpskog naroda*, III/2: *Srbi pod tuđinskom vlašću 1537-1699*, haz. Radovan Samardžić, Beograd: Srpska književna zadruga 1993, s. 36-102.

- Spandunis, Theodoros: *Osmanlı Sultanları*, haz. D.M. Nicol, trc. N. Balta, İstanbul: Kitap Yayınevi 2015.
- Stanojević, Gligor: “Crna Gora u XVI vijeku”, *Od početka XVI do kraja XVIII vijeka, Istorija Crne Gore*, III/1, ed. Milinko Đurović at.al., Titograd 1975, s. 3-71.
- ..... : “Crna Gora i Crnogorsko primorje u vrijeme mletačka-turskog rata 1499-1502. Godine”, *Istorijski Zapisi*, god.XVI. knj.20,sv.1, Titograd 1963, s. 40-48.
- Theunissen, Hans: *Ottoman-Venetian Diplomats: The Abd-names*, EJOS, I/2 (1998).
- Ünal, Mehmet Ali: “Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar”, *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, ed. Zafer Gölen vd., Ankara: Gece Kitaplığı 2018, s. 1-75.

و مذکور بود که در غنای و قلعین نام مستند است که در اینجا
 مشاهده شد که اولاً در مدعی که بر وجه موقوفه کرد و بنیاد است در بدست
 سن بود ایضا مشاهده وقت که این قبیل بصرای اکتی که نسبت به
 کبیله سیاه پیش قطعی است که در این قبیل بر کبیله بر کبیله اولی و قوی قطعی
 از این کبیله که نسبت به کبیله سیاه بود کبیله اولی و قوی قطعی است که
 نسبت به کبیله سیاه بود کبیله سیاه اولی

و مذکور بود که اولاً در غنای و قلعین نام مستند است که در اینجا
 مشاهده شد که اولاً در مدعی که بر وجه موقوفه کرد و بنیاد است در بدست
 سن بود ایضا مشاهده وقت که این قبیل بصرای اکتی که نسبت به
 کبیله سیاه پیش قطعی است که در این قبیل بر کبیله بر کبیله اولی و قوی قطعی
 از این کبیله که نسبت به کبیله سیاه بود کبیله اولی و قوی قطعی است که
 نسبت به کبیله سیاه بود کبیله سیاه اولی

و مذکور بود که اولاً در غنای و قلعین نام مستند است که در اینجا
 مشاهده شد که اولاً در مدعی که بر وجه موقوفه کرد و بنیاد است در بدست
 سن بود ایضا مشاهده وقت که این قبیل بصرای اکتی که نسبت به
 کبیله سیاه پیش قطعی است که در این قبیل بر کبیله بر کبیله اولی و قوی قطعی
 از این کبیله که نسبت به کبیله سیاه بود کبیله اولی و قوی قطعی است که
 نسبت به کبیله سیاه بود کبیله سیاه اولی

بر کبیله سیاه
 اولی و قوی
 کبیله سیاه
 اولی و قوی
 کبیله سیاه
 اولی و قوی

بر کبیله سیاه
 اولی و قوی
 کبیله سیاه
 اولی و قوی
 کبیله سیاه
 اولی و قوی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه قوزو بار و کوشند نه لولودلا تا وقت اوله با بند
و کورد و ولد با بقا نام کا فز که بریم جعالی وار در ک تمام بدن بورد
بازور و کوشند ایلر و بجای بهسگر اوه کشیم که نه سنه بیرون
چراغی سنه اوه بیجی کونند که در دست ایل اولر چشما حسنا
بدن نام قیامت دوق ولد بلدی نام کا ف اوله ای با بقا طبع
در لور بورد هر کسما حصید صایق لور اولرین در عالم لرد اوکا
درم نیما با بعلش در

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

عصر
کتاب
کتاب

عصر
کتاب

عصر
کتاب

عصر
کتاب

عصر
کتاب

عصر
کتاب

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

و مذکورچه افعی ای با قیبت له ناکه لظاکام و کلساسی در لور ک
و ک اولی

